„FEHÉR ÉS BARNA SZÁRNYAK”

BESZÉLGETŐTÁRS: GACSÁLYI JÓZSEF

     – *A* Képeslap 1965-ből *című versedet nem ’65-ben írtad.*

     – Nem.

     – *Csak arra az időre emlékszel vissza.*

     – Igen, akkor állt meg az órám.

     – *A hirosimai óra is megállt, azóta is fényképezik. A Tiéd miért pont 1965-ben?*

     – Akkor voltam tizenhét éves. Az ember életében talán a legfontosabb a 16–18. év. Egy nagy romantikus szerelem éltetett akkor. Rilkét olvastam, és „népszuper” rádiónkon Mozartot hallgattam Bécsből (mert akkor még tökéletesen lehetett fogni, annyira tiszta volt az éter). Számomra ez az év igazából az, amikor éreztem az életet. Egy zápor, egy tavaszi orgonavirágzás, bármi, amit magam körül láttam – nyilvánvaló, egy szerelmes kamasz szemével is nézve – a teljességet jelentette. És persze ez a Rilke-költészet élménye is. Sajnos Mészöly prózájának élménye nem járulhatott ehhez hozzá, mert nem ismertem – ez benne is van a versben –, nem ismerhettem, s akkor talán még meg sem írta a szekszárdi élményeket. *Az atléta halála* – amiben benne van – jelent meg egyedül. Elég méltatlanul bánt vele a kritika. Nem is juthatott el egy akkoriban az irodalom iránt érdeklődő kamaszhoz. Ez most már lényegtelen is.
     1965 életemnek az a sorsfordító éve, amikor a Rilke-hatáson túl már fölfedeztem József Attila költészetét. Azt, hogy a metafora a legfontosabb a versben. Akkor mélyítettem el verstani ismereteimet, amit nagyon fontosnak tartok: a *szakmai* ismeretet. Akkor találtam ki *A völgy felett lebegő lány* című mesémet is, amiből később – jellemző, hogy harmincéves koromban – írtam egy színjátékot. Nem is tartom olyan nagyra ezt a darabot, de meg kellett írnom. Tizenhét éves koromban találtam ki, és nagyon fontos volt nekem. Persze minden adósságot meg kell fizetni előbb-utóbb. ’65 volt számomra az az év, amikor Szekszárdot annak láttam, ami lehetett volna: magyar kisvárosnak. Naiv voltam, és vak. Nyilván nem láttam, hogy milyen körülmények között élünk. Azt

láttam, hogy az akkori baráti köröm, a kisvárosnak az az otthonos ólmelege – nem is ólmeleget mondanék, hanem szobamelegséget – inkább jó volt, mint rossz. Még nem érződött az a fojtás, amit később, 1972-ben, amikor visszakerültem ide tanítani, már nagyon éreztem. A politikától érintetlenek voltunk, és naivan hittük, hogy itt valami jó dolog alakul. Ezek voltak ’63-tól kezdve a magyar szocializmus enyhülésének évei, ami ösztönösen is érezhető volt. Sok tekintetben védett is voltam. Ez számomra az a kisváros-élmény, ami nem lehetett annyira intellektuális és komoly, mint Mészöly Miklósé, aki még jobb gimnáziumba is járt, mint én.
     Az igazán jó tanárok már csak a Mini (Elekes Eduárdné, a Tolna Megyei Könyvtár igazgatónője – G. J.) osztályában tanítottak. Nekünk, az „F” osztályba már nem jutottak. Ők pedig nem hozták magukkal azt a műveltséget, amit egy Bíró János vagy egy Létay Menyhért. Ilyen jó tanáraink nekünk nem lehettek, a mi orosz tagozatos osztályunk belőlük már ne részesülhetett. Jellemzi az oroszoktatás színvonalát is, hogy csak én mentem egyedül orosz szakra. De azért sok minden tovább élt, próbáltam is a versben ezt érzékeltetni. Úgy éreztem, hogy olyan városban élek, amit angyalok laknak. Persze nem angyalok, hanem ördögök meg emberek. Számomra mégis azok voltak, és amikor este elindultam sétáimra, a Kertvárosból a városközponton át, mindig elmentem egy bizonyos bérház előtt – félve mertem fölpillantani az ablakaira –, rettenetesen boldog voltam. Komolyan mondom, életem utolsó igazán harmonikus és boldog éve volt. Semmi nem történt, és mégis minden megtörtént a lelkemben. Ezért írtam meg ezt a verset Mészöly Miklósnak, mert ő egy másfajta, és szintén idealizált Szekszárdot alkotott meg. Amit ő Szekszárdról mesélt vagy novelláiban megírt, az nem lehet, az nem az igazi. Ráadásul öregkorában írta meg Szekszárd-novelláit, melynek csúcspontja a *Megbocsátás,* ami a régi *Mozgó Világ* utolsó számában jelent meg, és ami az egyik alapolvasmányom. Ez annak a Szekszárdnak az idealizált – de igazabb – képe volt. Mi inkább álmodtunk egy kisvárost magunknak: én vagy Merő Béla vagy Lányi Péter barátom, nyilván Mini is, aki velünk egykorú – bár rajta nem látszik –, és én nagyon sajnálom, hogy ez a kisváros mint lehetőség aztán elveszett. Talán most újra feltámadhat, bár közben nagyon felduzzadt, és megtelt idegenekkel, akik csak azért idegenek, mert nem itt születtek, akik már egy hagyományait elvesztett városba csöppentek. Abban a tizennégyezres kisvárosban még megvolt a lehetőség. Becsülöm a helytörténészek munkáját – és itt Töttős Gábort említeném elsősorban –, akik ezt a kisvárost éltetik, feltámasztják. Mert fontos, és ez a hazafiság első fázisa, hogy szeressük azt a helyet, ahol születtünk.

Én minden általános és középiskolában a helytörténet oktatását – a történelem tanítása mellett – bevezetném.

     – *Köteteidre térve: gyakran veszel át korábbi könyveidből verseket. Nyilván tudatosan.*

     – Ebben van tudatosság és van kényszer is. Második kötetembe azért került át néhány vers, mert megcenzúrázták az elsőt. Ma már nem érdekes, hogy milyen okból. A hat versből, amit kivettek, négyet áttettem a második kötetbe. Kettő kihagyásának ugyanakkor nagyon örültem, de mindegy, hogy miért. De nem szeretnék olyan nem létező érdemekre hivatkozni, mint mások teszik. Mondhatnám, hogy véletlenül történt mindez, mert a ’70-es években már a cenzúra is úgy működött, hogy gyakran tévedésből csapott le, és nem is arra, amire igazán kellett volna. Amit a verseimből fontosnak éreztem, mindig átsiklott. Annak örültem, hogy kora ifjúságomban – mint akkor mindenki, én is „újbaloldali” voltam – az „olyan” verseimet cenzúrázták meg. Utólag nagy elégtétel ez nekem, mert így legalább kimaradtak a könyveimből. Ma már ugyanis nem vállalnám őket. Nem eszmeileg vagy fejlődéstörténetileg, hanem esztétikailag. Nyilvánvaló, hogy egy korai vers mindig is gyengébb. A második kötetembe ezért került át néhány vers. De az első könyvbe bekerült még például a *Bolgárok* című versem, amelynek folytatását – *A Jantra hídján*ban és a *Székelyek*ben – már a kötet kiadása után írtam meg. Ezt a verset nyilván meg kellett ismételnem. A harmadik kötetben a *Trauermarsch* című Mahler-versemet azért ismétlem meg, mert a kompozíció egészében szükségem volt rá. Akkor már megszülettek a kései Liszttel kapcsolatos verseim is. És ebben a kötetben (a *Farkasok órája*ban – G. J.) a Liszt-verseket újra ciklusba kötöttem. Ennek az az oka, hogy a válogatott kötetemből, az *Égtájak célkeresztjén*ből kimaradt egy nagyon fontos Liszt-vers, ráadásul egy díjazott vers. Persze nem a díj miatt lett volna itt fontos, hanem egyébként is. Már nem a cenzúra működött itt közre, az első példány összekeveredett a másodikkal a kiadóban, és ezt sem én, sem a szerkesztőm nem vette észre. Ez viszont módot adott nekem arra, hogy a ciklust kiegészítsem egy új verssel. Így ötre nőtt a Liszt-verseim száma, s egy nagyobb, talán teljesebb egységet – több, mint tíz évet – ölelnek át.
     A Yorick-verseknek a következő a története. ’88–89-ben elhatároztam, hogy szakítok mindenféle politikával, mert az már nem a költészet dolga. ’88-ban még így éreztem, ’89-ben már nem annyira. A marosvásárhelyi események után, az ember először ekkor ábrándult ki a

változásokból, találtam rá az ötletre, hogy talán nem is Hamlet, hanem Yorick a túlélő; hogy logikusabb, ha nem Hamlet tartja a kezében Yorick koponyáját, hanem fordítva. Ebből születtek a Yorick-versek. Csak a bolond tudja elmondani a kor őrültségét. Persze ehhez egy korábbi, egy ’83-as *Helsingőr* című versemet is ide kellett csatolnom. Ahogyan a Sztyepan Pehotnij-versekhez is csatoltam három korábbi, orosz tárgyú versemet.

     – *A Liszt-, a Yorick- és a Pehotnij-versekben látszólag egy-egy másik lény játssza a főszerepet. Az* Esős tavasz *(1989. május) és az* Őszi esőzés *(1990. november) című két, metrumos költeményed azonban nem szerepvers. Ezek milyen élményből táplálkoztak?*

     – A közvetlen élmény nálam soha nem jut szerephez. A korábbi húsz évben írt verseimből alig egy-kettőt tudnék mondani, amelynek van közvetlen élménymagja. Viszont ’89-ben itt olyan változások indultak meg, és annyi minden történt kívül is, belül is, hogy ez elől nem lehetett kitérni. Az egyetlen kitérés az volt, hogy – megőrizve parnasszista hangoltságomat –, és ne haragudj, hogy így mondom, virtuóz formában írtam meg ezt az élményt. Az első vers végig anapesztusban íródott. Az orosz költészetben ez mindennapi forma, sok ilyen verset fordítottam. És végig anapesztusban, amit más fordítók nemigen csinálnak végig, mert nálunk általában azt spondeusszal keverik. A magyarban nincs annyi rövid szótag. És rájöttem, hogy rám még a változások előtt a ’89. március 15-i esemény hatott, amin nem is vettem részt. Amúgy mindenből kihúztam magam, csak úgy oldalról néztem. Nem a résztvevő a szerepem, a költőé különben sem az. A ti-ti-tá – az első vers – a kérdésé, a tá-ti-ti, a daktilusi – a másik vers – a válaszé. A ’90-es novemberi vers az a válasz, amely végig daktilusokban van kitartva. Ez tükrözi a változások utáni első kiábrándulásomat, a belső válságot, meg még sok mindent, ami remélem, kifejeződik benne. Ha jól tudom, a két vers strófaszáma is azonos, és az utolsó előtti versszak hasonló formai modellre épül. A „csupa rom, csupa rím” és a másikban a „lágy” és az „ágy” szavak segítségével a publicisztikus vers a zenei határokat lépi át. A lehetetlennel birkózik az ember. Vagy sikerül, vagy nem. Ez a kettő úgy élmény-vers, hogy életem legvirtuózabb versei közé tartozik. Amellett úgy érzem, eléggé publicisztikusak is. Nem véletlenül van ott a dátum, hiszen ezekre a hónapokra érvényesek igazán. De nem állítom, hogy ez a két vers fogalmazná meg a legjobban azt, amit e három évben éreztem. Végül is ez a három év szülte (’89–91) az új kötetemet. Az első változatát, mondhatnám úgy, hogy a ’89–90-est, ’90-ben

adtam le a Szépirodalminak. Majd beszélek arról, hogy mi lett a sorsa, nem is a könyvnek, hanem a kiadónak.

     – *Visszatérve az „álarcokhoz”, Liszthez, Yorickhoz. Miért van szükség rájuk?*

     – Emberként mindig is elég bizonytalan voltam. Itt saját köznapi lényemet értem, a valóságos lényemet. Mert az ember valóságos lénye az, ahogy a hétkönapjait éli. Sohasem tartottam sem a lényemet, sem a köznapjaimat fontosnak. Viszont úgy éreztem, hogy van olyan mondanivalóm, ami lényeges többünkre nézve is. Van, amikor olyan személynek a közvetítését keressük – médiumként, mintsem prófétaként – aki által ki is mondhatjuk ezt. A ’70-es években nem véletlenül fordultam Vörösmarty álarcához, mert úgy éreztem, hogy Vörösmarty költészete – vagy a később megismert Széchenyi magyarságképe – érvényes. Amit a saját személyemben mondok el, azt az életem nem igazolja. Az ember választ egy szerepet, egy álarcot, amivel azonosulni tud, de úgy, hogy közben egy közösséggel is azonosul. Potenciális olvasóként azonosulok vele. Mondhatnám, hogy az ideálommal. Yorick is ideál, még ha elég trágár és vulgáris, mondhatnám „vulváris”, ahogy ezt a szót kitaláltam hozzá, mert sűrítve fejez ki valamit arról, ahogyan a világról gondolkodunk, ahogyan azt átéljük és érezzük. Nekem mindig megfelel a szerep-vers. Nem vagyok egy Juhász Ferenc, aki maga a mindenség, és aki ezt mindig el is mondja magáról, persze ettől ő még zseniális költő. Vagy akiről ezt még el is hiszem, Ady Endre. Ő önmaga volt. Ady is választott mellesleg szerepeket, de azokban a szerepekben önmaga dominált, és nem a szerep.

     – *Nála „a vers csak cifra szolga”.*

     – Így van. Nálam nem. Én vagyok a versek szolgája. Nem is cifra, hanem szerény, alázatos szolgája. Úgy érzem, hogy a nyelv nálam fontosabb. S én azért hangsúlyoztam mindig – azért is mondom, hogy „én”: valami hiúság bennem is van –, hogy a nyelv a fontos, mert a nyelvet örököltem, az irodalmat örököltem, örököltem József Attilát, örököltem Dsida Jenőt, örököltem Pilinszky Jánost. Hogy ha valamit leírok, abban benne vannak az elődeim is. Attól én nagyon eredeti is lehetek, sőt talán éppen ettől leszek eredetibb, mint az, aki *csak* eredeti, és őrületes baromságokat ír le egymás mellett. A ’80-as évek neoavantgárdja – sajnos a volt barátaim és tanítványaim is beleártották magukat – azt bizonyítja, hogy a hagyományoktól való elszabadulás

nem feltétlenül eredeti, nem feltétlenül illeszkedik bele a magyar költészet történetébe. A mai fiataloknál látom, hogy ők nagyon szeretik például Lator Lászlót, Nemes Nagy Ágnest, Pilinszky Jánost, de a nagyon tehetséges Zalán Tiborral nem tudnak mit kezdeni. Én szeretem őt, egy időben nagyon közel is álltunk egymáshoz, s ma is jó barátok vagyunk. De nem tudok mit kezdeni a Párizsi Magyar Műhellyel, amely valóságos ízlésterrort próbált megvalósítani a ’80-as években. Még azt sem tartom véletlennek, hogy amikor a *Tiszatáj* lehet, hogy kissé már elavult szemléletű, de akkoriban azért nagyon fontos dolgot művelő szerkesztőségét kiebrudalták, és helyette jött valami teljesen zavaros társaság, melléjük pont a neoavantgárd állt oda, tegyem hozzá, a hülyeségeivel, és a folyóirat történetének legundorítóbb korszakát teremtették meg. De ne bántsuk a neoavantgárdot!
     A hagyomány meg az eredetiség nem egymást kizáró fogalom. Legyen egyrészt szerénységünk, másrészt öntudatunk! Szerénységünk, hogy nem vagyunk Vörösmartyk, öntudatunk, hogy a hagyományt tovább tudjuk vinni. Minden gőg nélkül. Bárki nevét mondhattam volna. Az irodalom folyamat, még ha vannak is törésvonalai, újrakezdései – amik nem is mindig újrakezdések. Az, hogy szerepverseket ír az ember, nem szégyellendő és nem magyarázandó, hanem a dolgok természetéből ered.

     – *A többiek, akik nevében írsz vagy akiknek dedikálsz – Pehotnij, Szosznora, Hodaszevics –, általad alkotott vagy valóságos figurák?*

     – Közülük kettő valóságos figura: Szosznora és Hodaszevics. Szosznora Leningrádban – most már Szentpétervároon – élő, nálam tíz évvel idősebb költő, akinek a verseivel még ’71–72-ben, abban az utolsó tanévben, amit teljes egészében kint töltöttem, ismerkedtem meg. Jó pár évvel később személyesen is találkoztunk, bár az nem volt már akkora élmény, mint a versei. Sejtettem előre. A verset és a költőt külön kell választani, és jobb, ha csupán a verseket ismerjük meg. Ez persze a magyar költészetre is érvényes.
     Viktor Szosznorától kötetnyi verset fordítottam az Európa Kiadónak – ez volt az első önálló fordításkötetem. Nagyon érdekes költő, lengyel származású ugyan, de oroszabb, mint a többi orosz, ahogy nálunk is a szlovák származású Petőfi a legmagyarabb magyar. Szosznora az *Igor ének* motívumaiból alkotott csodálatos költészetet, ezek a versei is tetszettek nekem a legjobban, ezeket fordítottam a leglelkesebben. Az Európa Pegazus

sorozatában jelent meg a műfordításkötet ’87-ben. Első komolyabb munkám volt. Nagyon későn kezdtem el komolyan fordítani. Nem volt megbízásom, nem volt kapcsolatom. A *Helsingőr*t azért ajánlottam Szosznorának, mert hasonló szójátékokra épül, mint az ő egy bizonyos korszaknak versei. Az orosz költői nyelv nagyon alkalmas a szójátékokra. Sok is van bennük, ezért nehéz orosz költőket fordítani. Próbáltam ezt utánozni is. Nem az lett az eredmény nyilván, mint Szosznoránál. Bár le is fordítottam a verset oroszra, és nagyon tetszett neki. Azt mondta: „Teljesen olyan, mintha oroszul lenne, Rilke pedig oroszul milyen rossz.” El is hiszem, hogy rosszul hangzik, mint ahogy Puskin vagy Cvetajeva is rosszul hangzik németül. Nem is tudom elképzelni, hogyan hangzanának. A magyar költészet is borzalmas oroszul. József Attila vagy Ady elképesztően rossz, bocsánat a kifejezésért. Van, amire az orosz költői nyelv alkalmasabb, mint a miénk, van, amire nem, és ez fordítva is igaz. Úgyhogy mindig a lehetetlennel mérkőzik a fordító.

     A *Helsingőr* azért került a Yorick-versek elé, mert ugyanazzal a témával foglalkozik – mintegy megelőlegezi a későbbieket. Nálam előfordul gyakran, hogy valami ötletem támad, megírom, és évekkel később folytatom. Az is gyakori, hogy egy valamit háromszor írok meg. *Az Apokalipszis szakácskönyvéből:* három év három verse. Ez is visszatérés valamihez. Nem véletlen fiatalabb koromból a *Bolgárok, A Jantra hídján* vagy a *Székelyek,* mert ezt is három versben tudtam igazán elmondani. A három, mint olyan, nálam nagyon gyakori. A Vörösmarty-versekből, igaz, több van háromnál, de azokból is lehetne hármas egységeket összeállítani. Az orosz költészettel – öszefoglalóan – a ’80-as évek óta kerültem szoros kapcsolatba, amikor már kaptam fordítói megbízatásokat, amikor megcsináltam az első önálló kötetemet, aztán a másodikat, ez az Arszenyij Tarkovszkij-kötet volt. Arszenyij Tarkovszkij Andrej Tarkovszkij, a világhírű rendező apja nagyon nagy költő. Andrej filmjeiben gyakran szerepelnek a versei – például a *Tükör*ben –, azok közül is, amiket én lefordítottam, de nem az én fordításomban, hanem nyersfordításokban. Jól is lehetett volna fordítani, de nem bíztak meg ezzel a munkával költőket. Mikor először láttam a *Tükör*t a tévében, elszörnyedtem, micsoda ócska versek hangzanak itt el. Közben azért voltak ócskák, mert nyersfordítások voltak. Egy vers nyersen egy másik nyelven: az nem ugyanaz. És nem ugyanaz, mint a prózában. A vers a nyelv önkifejezése. Sokkal fontosabb benne a zene, hogy hogyan állnak egymás mellett a szavak.

     Volt néhány szerencsés évem, a „glasznoszty” évei, melyek nagy üzletet jelentettek Szilágyi Ákosnak és még sokan másoknak –

nekem kis üzletet jelentettek. Végre le lehetett fordítani olyan szerzőket, akiket addig nem. Emigránsokat, szamizdatosokat. Mikor Joszif Brodszkij megkapta a Nobel-díjat ’87 decemberében, én ismertem már néhány versét még Leningrádból, gépírásos szamizdatból. Például azt a *Post aetatem nostram* című versét, ami azután a kötet címadó verse lett. Olvastam én annak idején, csak nem jutott eszembe, hogy lefordítsam. Egyrészt nem tudtam még olyan szinten fordítani, másrészt meg minek, a fióknak sosem szerettem dolgozni. Akkor még nem voltak szamizdat folyóiratok sem, ahova fordítottam volna. Rögtön és lelkesen jelentkeztem, s két és fél hónap alatt négyezer sornyit össze is hoztam. Ez már Tarkovszkij fordítása után volt. Fordítottam az orosz emigrációs költészetből Gumiljovot. Kötet sajnos nem lett belőle, mert mások nem végezték el a maguk munkarészét. Ami viszont elkészült és most jelent meg – hadd hívjam föl rá a figyelmet –, Hodaszevics kötete, a század egyik legnagyobb orosz költőjéé, aki ’21 végén vagy ’22 elején, nem sokkal Gumiljov kivégzése után menekült el, aztán Berlinben és Párizsban élt. Az ő verseit lelkesen fordítottam. Így került be a Pehotnij-ciklusba is a *Hodaszevics Párizsban* című vers. Még jó néhány dolgot csináltam az elmúlt években, amikor még lehetett fordítani – most már nem nagyon lehet. Évi háromezer sort lefordítottam. Ez azért sok, mert az én egész életművem nincs annyi. Válogatott kötetem – amely igazából gyűjteményes is – kétezer-négyszáz soros, ehhez jön a *Farkasok órájá*ból az a nyolcszáz sor, ami új. Körülbelül háromezer vagy háromezer-kétszáz sor az, amit én fontosnak tartok magamtól. Ezt a mennyiséget évente le tudom fordítani. És mind kötött formájú vers. Nem is szeretek mást fordítani, mert annak nincs művészi értelme. Volt olyan is, de azt nem számítom az évi háromezerbe.
     Idén már nem nagyon fordítottam, de tavaly ősszel még igen, ezernyolcszáz sor Cvetajevát, két hónap leforgása alatt. Marina Cvetajeva – Ahmatova mellett – a legnagyobb orosz költőnő a században. Érdekes módon *ott voltak* nagy költők, nálunk nemigen. És két nagyot is föl tudnak mutatni a században. Lehet, hogy azért, mert az orosz nyelv olyan feminin. Én legalábbis annak érzem. És ezt a nők is tudják.
     A Pehotnij-versek pedig úgy születtek, hogy tavaly év elején az Európa Kiadó kezdett csődbe menni. Hogy Cvetajeva még bejött az év elején, az már csodának számított. Ez volt az egyetlen megbízatásom tavaly. És itt vége is az orosz fordításnak. Russzofóbia van. Nem tudok többet fordítani, viszont bennem egy csomó dolog van a fordítások nyomán, meg egy évet kint is éltem. Rengeteg élményem van, amit akkor nem tudtam még megfogalmazni, és nem is lett volna értelme, mert úgysem jelenhetett volna meg.

Az öncenzúra bennem mindig is működött, az igazi cenzúrával annyira nem törődtem, de soha nem láttam értelmét annak, hogy a barátomnak vagy a fiókomnak írjak. Idő kell az élményekhez. Nem véletlen, hogy a ’60-as évek Szekszárdját harmincéves koromban kezdtem prózában megírni. Ugyanígy az én ’71–72-es orosz élményeimet is igazából ’91-ben tudtam megírni. Kapóra jött, hogy már nem fordíthattam. Kitaláltam, hogy a fordítás nemcsak fordítás, hanem műfaj is. Az ember egy új verset ír egy minta alapján. És ha nem minta alapján írunk új verset? Ilyen volt már a világirodalomban, az *Osszián énekei.* Macpherson kitalált egy költőt, aki soha nem létezett. Komolyan is fogadták, beleillett a kor hangulatába, és lett egy kelta őseposz. Én csak a Werther-beli részleteket ismerem, nem is tudom, van-e teljes magyar fordítása. Lényegtelen, biztosan remekmű. De ilyenek Thaly Kálmán kuruc-énekei is. Szegény Thalyt nagyon sokat szidták érte, holott megteremtett egy létező korszakot. Hogy mennyi volt az idealizálás, az más kérdés. Én nem idealizáltam, arról írtam, amit átéltem, annak, no meg az orosz költészet hangulatait írtam meg. Előzménye is volt: az első kötetemben szereplő Raszkolnyikov-vers, melyet Leningrádban írtam. A két Rachmaninov-vers ’87-es, de megint csak erősen kapcsolódnak az orosz élményeimhez. Sőt, egy újabb leningrádi utamhoz egy Hodaszevics-vers kötődik. Aztán kitaláltam, hogy olyan egyszemélyes verseket írok, mint *A tengerhez* című, ami Puskin azonos című versének amolyan visszautasítása, elvetése. Puskinnál úgy kezdődik, hogy: „Isten veled, szabad elem…”, az enyém pedig arról szól, hogy:

                                     „Tenger, te szüntelen idegroham
                                      Önmagad kényszerzubbonyában.
                                      Örökké habzó száj – megláttalak,

          S mindjárt pofádba köpni vágytam.”

     Az én versem a Puskin-vers negatív parafrázisa. Arról a „szovjet tengerről” szól, amiről élményeim voltak. És nem csupán a konkrét tengerről, hanem az egész életvitelről.

     – *Az a szó mit jelent, hogy Pehotnij?*

     – Baka. A baka pedig nem azt jelenti, hogy gyalogos katona. Régebbi szó. Ha jól tudom, *örökö*lt, meg *csomó*t jelent. Régi török szó. A *bakancsos*ban újraképződött a múlt század elején. A Pehotnij szó szerint azt jelenti, hogy *gyalogos.* Ennek ellenére sokan nem vették észre, hogy ez nem fordítás. Két helyen fordításként közöltem a Pehotnij-verseket: a *Hitel*ben és a *Holmi*ban. Ez utóbbihoz már jegyzet is tartozott. A szerkesztőket nem akartam átverni. De Szőke Katit, az orosz filológusnőt, aki igen sokat segített nekem, sikerült „átverni”, mikor bemutattam neki a verseket. Mindegyik alá odaírtam az orosz alcímeket, mintha eredetiek lennének. „Milyen rosszak” – mondta. Mutattam egy másikat, amelynek nem volt alcíme. „Ez a te versed?” – kérdezte. Mondom: „Igen”. Erre ő: „Jé, ez milyen jó!” Meg volt ugyanis sértve, hogy nem ismeri ezt a Sztyepan Pehotnijt. A versek a *Farkasok órájá*ban jelentek meg.

     – *A* Farkasok órája *címadó vers. Mit mond róla az alkotó?*

     – ’89 novemberében írtam, Szekszárdon, indokolt is, hogy itt jelent meg a könyv. Két hétig voltam itt, megírtam egyik prózámat, az *Én Thészeusz*t, és annyira föl voltam akkor hangolva mindenre, hogy egy éjszaka alatt megírtam ezt a verset. És még kettőt, amik szintén szerepelnek a kötetben, és még lefordítottam kétszáz sor Paszternak-verset is. Ilyen még nem volt az életemben, és nem is lesz, attól félek. Ez egyrészt azért is jó, hogy milyen izgalmas idők voltak, másrészt, hogy az embernek milyen félelmei voltak akkoriban. Egy kisebbfajta idegösszeroppanás után jöttem el akkor. Amikor a változások voltak, szabályos üldözési mániám alakult ki. Nem a személyemre vonatkozóan. Féltem, hogy most mi fog történni. Akkor még nem dőlt el, hogy véres vagy békés változások lesznek-e. Orosz vendégeim voltak azon a nyáron, és féltettem őket, mi lesz, ha az utcán oroszul beszélnek, ha rájuk szólnak, sértegetik őket. Mikor elmentek, olyan idegbajt kaptam, hogy hetekig féltem az utcán

járkálni. Nem konkrét emberektől féltem. Éjszaka fölébredtem, az ablakhoz álltam, és arra vártam, hogy az utcán valami borzalmas fog történni. De ezt kicsiben mindenki átélte akkoriban, mert a lehetőség adott volt. Semmi nem történt ’89 őszén. Utána jöttek még a romániai események, amiért az ember eleinte még nagyon lelkesedett. Később aztán rádöbbent – a Yorick-versek, ugye –, hogy nagy átverés volt az egész. Ebből az élményből született a *Farkasok órája.* Nálunk nem él ez a kifejezés annyira, mint a skandináv népeknél. Bergmannak van egy ilyen című filmje is. A farkasok órája az az éjfél és virradat közötti időszak, amikor az ember fölébred a félelmeire. Nálam ez gyakori mostanában. Ez az az óra – ahogy a Bergman-filmben is –, amelyikben a legtöbb gyerek születik, és a legtöbb ember meghal. Ezt éreztem. Nem konkrét farkasokról van tehát itt szó. Érdekes, ahogyan a könyvet kinyitom, éppen középre került ez a vers, mintha ki lett volna számítva. Pedig ez csak abból következik, hogy egy ’92-es verset csatoltam a kötethez.

     – *Én örülök annak, hogy Baka István* Farkasok órája *című kötetével – amely az első Szekszárdon megjelent könyve – nyithatjuk az idei könyvhetet, és nagyon szépen megköszönöm Istvánnak a beszélgetést.*

     – Én köszönöm, hogy kiadtátok a könyvemet. Nagy tett volt. Nekem már szerződésem volt a Szépirodalminál a könyvre, mikor a szerkesztő, Domokos Mátyás figyelmeztetett, nem biztos, hogy a kiadó fönnmarad, jobb, ha keresek egy másikat. Szegeden az Univerzum örömmel elfogadta, de aztán megszűntek úgy, hogy nem is szóltak. Rájuk kérdeztem, és mikor március közepén megtudtam, az Univerzum nem létezik, az első szóra ti (Tolna Megyei Könyvtár) vállalkoztatok a kiadásra. Ez csodálatos dolog, és remélem, ebben a nagy szerencsében nemcsak nekem van részem, hanem olyanoknak is lesz, akik itt, helyben alkotnak, és talán nem kevésbé fontos dolgokat, mint én. Szegednek pedig azt köszönöm, hogy nem viselkedett soviniszta módon, s az önkormányzat segítette e nem szegedi kiadvány megjelenését.

(A beszélgetés Szekszárdon, a Megyei Könyvtár olvasótermében, 1992. könyvhetén hangzott el. Megjelent ***A pad 1998. harmadik számában****. Jelen változat az életműkiadás számára készült szerkesztett változat.)*

(A ***Baka István művei. Publicisztikák, beszélgetések*** *című kötetből)*

← Előző oldal *Következő oldal →*